

Москалюк В.В.,

аспірант Львівської комерційної академії

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ЯК СКЛADOVA ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

У статті автором аргументується взаємозв'язок облікової політики та прибутковості банківської установи, показано залежність прибутковості від прийнятої облікової політики комерційного банку. Визначено цільові завдання облікової політики в банківських установах.

In the article by an author the intercommunication of registration policy and profitability of bank establishment is argued, dependence of profitability is shown on the accepted registration policy of commercial bank. The having a special purpose tasks of registration policy are certain in bank institutions.

За посилення конкуренції в банківській сфері відчутні переваги мають банки, де сформована чітка підсистема управлінського обліку, яка містить елементи планування і прогнозування діяльності. Самостійно опрацьовуючи процедури управлінського обліку, банки наражаються на низку нерозв'язаних теоретико-методичних питань, особливо щодо обліку доходів і витрат.

Потребу та напрями удосконалення обліку, аналізу та планування банківської діяльності у своїх працях обґрунтовують автори: О.Д. Заруба, Л.М. Кіндрацька, Л.О. Примостка, І.М. Парасій-Вергуненко, Л.В. Нападовська[6], К.Є. Раєвський, Р.І. Тиркало, З.І. Щибиволок, С.М. Міщенко[3, 4], Набок Руслан[5], Чумак Роман [8], що вивчають питання взаємозв'язку облікової політики як складової управлінського обліку та доходності банківської установи. Вивчення актуального питання формування облікової політики як складової системи методології бухгалтерського обліку вже давно привертає увагу дослідників. Разом з тим, у вітчизняній літературі вказана проблема розроблена недостатньо. Нерозкрито і значення облікової політики як складової системи управління банку, що залежить від цілей

його діяльності. Визнання облікової політики складовою системи методології бухгалтерського обліку та системи управління свідчить про необхідність переосмислення цього поняття та наповнення його новим економічним змістом.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні та удосконаленні використання облікової політики. Відповідно до поставленої мети, визначено основні завдання, спрямовані на її досягнення: дослідити економічну сутність облікової політики в банках; проаналізувати застосування облікової політики з метою розробки класифікації, на основі якої формуватиметься інформаційна база управління діяльністю комерційного банку.

Методичною й теоретичною основою дослідження є чинна нормативна база з питань бухгалтерського обліку, наукові праці та спеціальна література вітчизняних та зарубіжних учених-економістів, матеріали науково-практичних конференцій, матеріали органів статистики та НБУ щодо діяльності банків. При дослідженні теоретичних аспектів облікової політики використовувалися методи абстрагування, індукції та дедукції, за допомогою яких визначено загальні тенденції розвитку облікової політики; історико-логічний метод – для дослідження філософського аспекту облікової політики. Методи теоретичного узагальнення, групування та структурних і аналітичних порівнянь використовувалися для визначення та уточнення економічної та правової сутності облікової політики.

Облікова політика щодо формування доходів (витрат) банку залежить від специфіки його діяльності, що характеризується роботою з грошовими коштами, з різною валютою, цінними паперами різних емітентів, кредитною діяльністю як фінансового посередника на фінансових ринках. Тому при її формуванні спочатку необхідно провести класифікацію, установити принципи, терміни, методи формування поточних доходів (витрат); потім визначитися з правилами відображення доходів (витрат) майбутніх періодів та, насамкінець, установити порядок обліку валютних складових балансу банку [3]. Завданням облікової політики є здійснення чіткої класифікації доходів (витрат) банку. Основні принципи визнання доходів (витрат) у банку такі ж, як і для інших суб'єктів господарської діяльності, а саме: принцип нарахування, принцип відповідності, принцип обережності. Принцип нарахування застосовується для визнання всіх доходів (витрат), згідно з тими термінами, які банк визначає як момент нарахування для кожного конкретного виду активів. Наприклад, для активів (зобов'язань), які за своєю економічною природою є борговими, терміни нарахування

можуть устанавлюватися відповідно до визначених для банку мінімальних звітних періодів (місяць), для послуг цей період може відрізнятися і залежить від періодичності їх виконання, при формуванні капітальних витрат термін залежить від графіка виконання робіт тощо. Реальне значення принцип відповідності має також, оскільки банк має витрати, що пов'язані з наданням послуг, виконанням конкретних програм для клієнтів, які можуть бути пов'язані з отриманими доходами (наприклад, зіставлення витрат з отриманими доходами за операціями клієнтів при проведенні розрахунків за кореспондентськими рахунками з отриманими прибутками). Оскільки банк визнає свої доходи за методом нарахування, він повинен оцінювати можливі ризики, у зв'язку з використанням його грошових та інших активів. Формування доходів здійснюється тільки до моменту, коли є достатня впевненість щодо отримання, за її відсутності – такий принцип нарахування припиняє свою дію, поступаючись місцем принципу обережності [6].

Методи, що використовуються для визнання різних видів доходів (витрат), також є предметом вивчення облікової політики. Так, для визнання відсоткових доходів (витрат) за торговими фінансовими інструментами, банк обирає такі методики: прості відсотки чи складні. Вибір методу є правом банку і залежить від запропонованих ним банківських продуктів, але може застосовуватися як перший, так і другий одночасно, згідно з правилами, що встановлені договорами банку. При придбанні (продажу, розміщенні) банком цінних паперів з фіксованою ставкою відсотка та з дисконтом (премією) для визначення відсоткових доходів (витрат) банком можуть використовуватися такі методики, які обираються залежно від виду портфелів цінних паперів:

– при нарахуванні відсотків за відсотковими (купонними) цінними паперами обирається прямолінійний або інший обраний банком метод;

– при нарахуванні амортизації дисконту (премії) вибір здійснюється за методом ефективної ставки відсотка.

Порядок формування комісійних доходів (витрат) залежить від групи їх класифікації. Так, комісійні доходи (витрати) за безперервні послуги (наприклад, за розрахунково-касове обслуговування з клієнтами, за операції з пластиковими картками, за операціями з банками тощо) повинні враховуватися протягом усього терміну дії угод банку за методом нарахування й визнаватися за кожний конкретний звітний період, згідно з тарифами банку. За послуги, що надаються поетапно (наприклад,

комісії за надання консультацій, роботи, які згідно з річними або безстроковими угодами надаються поетапно) доходи (витрати) визнаються за методом нарахування за кожний етап – у міру реалізації угоди. За такими видами комісійних послуг, як одноразові послуги (комісії за послуги валютного обміну, разові послуги за інкасацією тощо) та послуги з обов'язковим результатом, метод нарахування не використовується крім випадків, коли розрахунки проводяться в періоди, що не перевищують звичайний термін. Комісії за послуги, що надаються протягом визначеного періоду й вважаються завершеними тільки після закінчення цього періоду за умови досягнення результату, передбаченого угодою (деякі консультаційні послуги, витрати на навчання тощо) визнаються за касовим методом. Такий вид комісій, як складні комісії, є похідним видом від попередніх груп комісій, і тому повинен здійснюватись у розрізі складових частин цих комісій. У цьому випадку до однієї частини комісій може застосовуватись метод нарахування, до інших – касовий метод.

Результат від торгівлі різними фінансовими інструментами (операції валютного ринку і ринку банківських металів, операції з цінними паперами тощо) визнається як чистий прибуток. У цьому випадку важливим елементом облікової політики банку є визначення поняття як реалізованого, так і нереалізованого результату. П(С)БО 21 визначає курсову різницю, як “різницю між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти при різних валютних курсах”. Це визначення свідчить, що фінансовий результат банку від купівлі-продажу іноземної валюти не залежить від офіційного валютного курсу і, відповідно, різниця між ціною продажу валюти і вартістю придбаної валюти є реалізованим результатом банку, який відображається на рахунках його доходів (витрат). При здійсненні банком операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів реалізований прибуток (збиток) визначається за одним із методів розрахунку фінансового результату: FIFO, LIFO, середньозваженого курсу тощо.

Облікова політика банку повинна встановлювати перелік операцій, за якими не визнаються курсові різниці. Наприклад, банк не визнає курсові різниці за операціями, що пов'язані з проведенням розрахунків за укладеними договорами, які номіновані в іноземній валюті, але за якими ціни зафіксовані, а розрахунки проводяться у національній валюті. Ще один приклад непроведення переоцінок та визнання курсових різниць стосується обліку немонетарних валютних активів банку. Доходи

(витрати), що належать до групи інших операційних доходів (витрат) через свою невизначеність, в цілому визначаються за касовим методом. Хоча серед них є виключення, наприклад, дивідендний дохід, який визнається за методом нарахування. Інші види операційних доходів можуть обліковуватися банком як за касовим методом, так і за методом нарахування (наприклад, штрафи, пені, отримані або сплачені). Інші операційні витрати банку (витрати на оперативний лізинг, витрати за отримані консультаційні послуги тощо) також можуть визнаватися за методом нарахування, виходячи з відповідного звітного періоду, але також можуть визнаватися і за касовим методом (штрафи, пені, що сплачені) [4].

Для інших доходів (витрат) банку, до яких належать доходи (витрати), що виникають у процесі здійснення господарської діяльності банку (наприклад, від продажу негрошових активів), моментом визнання доходу (витрат) є момент, коли покупець передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на актив або з втратою управління та контролю за реалізованим активом.

Адміністративні витрати банк визнає за методом нарахування:

- згідно з умовами договорів, пропорційно кожному звітному (чи іншому) періоду;
- при формуванні різних видів забезпечення, відповідно до затвердженого банком розрахунку.

Непередбачені доходи (витрати) визнаються тільки за фактом здійснення події. Розглядаючи встановлення обліковою політикою моменту визнання цих доходів (витрат), необхідно з'ясувати, що є моментом визнання доходу (витрат), а також який момент є основою для втрати доходами їх якості активу.

У випадку здійснення великої кількості розрахункових операцій, що здійснюються банком за єдиними правилами нарахування (наприклад, розрахунково-касове обслуговування, обслуговування пластикових карток), правила облікової політики встановлюють визначення доходів (витрат) не за фактичним звітним періодом, а за умовним операційним, що має назву “операційний цикл”. Крім того, на практиці трапляються випадки, коли банк має досить досконалу технічну базу, що дозволяє йому обрати момент нарахування доходів (витрат) як щоденний. Цей метод є перспективним, оскільки він гнучкіший і реальніше відображає економічні показники та поточну ліквідність банку, а також потребує, як це не парадоксально, докладення менших зусиль. При використанні касового методу

терміном визнання доходів (витрат) є момент руху грошових коштів.

З метою уникнення додаткових витрат, облікова політика банку щодо управління його доходами також повинна забезпечувати контроль за своєчасністю їх отримання. У цьому випадку банк самостійно визначає термін, після якого заборгованість за неотриманими доходами визнається сумнівною. Тоді банк керується своїми знаннями про платоспроможність клієнтів, власним досвідом ведення політики управління доходами, іншими чинниками. Облікова політика допускає визнання сумнівними доходів за двома методами:

- нарахування доходів на рахунках позабалансового обліку,
- нарахування доходів на рахунках сумнівної заборгованості з одночасним створенням резерву під цей вид активів (метод нетто-оцінки).

Розкриття в обліковій політиці банку порядку відображення статей доходів (витрат) майбутніх періодів має вагоме значення, оскільки воно недостатньо розкрито як у нормативній, так і в науковій літературі. З одного боку, це викликало існуванням різних понять, згідно з якими ці статті мають назви: “відстрочений прибуток”, “доходи (витрати) майбутніх періодів” або “відстрочені відрахування в кредит рахунку”; з іншого – ці поняття не мають у балансі певного стабільного місця. Так, на практиці їх відображають як короткострокову чи довгострокову дебіторську (кредиторську) заборгованість; як отриманий незароблений прибуток у розділі капітал банку; як статті, що не мають певної характеристики і розміщуються окремо між власним капіталом і залученими коштами. Очевидно, що концепція відстроченого прибутку ґрунтується на уявленні про те, що реалізація доходу (понесення витрат) тісно пов'язана з надходженнями грошових коштів, але при цьому, поки зобов'язання банку не виконані (відповідні витрати понесені не повністю), отримані грошові кошти не можуть відображатися як звітний прибуток. Економічним обґрунтуванням можливості обліку доходів (витрат) у складі доходів (витрат) майбутніх періодів є факти: споживання тієї або іншої послуги, виникнення належності до власності (майна) банку за цей звітний період, споживання ресурсів за цей звітний період з метою отримання доходів у майбутньому. Треба зазначити, що іноді банки роблять помилки при зарахуванні деяких доходів (витрат) до доходів (витрат) майбутніх періодів. Ці помилки пов'язані з тим, що деякі доходи (витрати) майбутніх періодів, повинні враховуватися як аванси отримані (аванси сплачені). Тут справді іс-

нує дуже тонка грань між віднесенням певних коштів банку на статті доходи (витрати) майбутніх періодів або на статті аванси отримані (аванси сплачені). І цей момент регулюється не видами статей доходів (витрат), а умовами укладених договорів. Так, якщо в договорі передбачена авансова сплата відсотків з правом перегляду умов договору при його достроковому розірванні, то сплачені відсотки необхідно оцінювати як аванси сплачені, і, відповідно, відносити на статті поточних витрат за фактом виконання послуги. Якщо ж умови договору, незалежно від обставин не будуть переглянуті при достроковому розірванні договорів, то сплачені відсотки необхідно визнавати як витрати майбутніх періодів.

Для визначення термінів списання доходів (витрат) майбутніх періодів існує декілька способів. Так, термін може бути обмежений звітним роком (операційним виробничим циклом), або встановлюватися за умовами договору. Отже, для банків доцільніше буде застосування другого методу, оскільки він рівномірніше відображає доходи (витрати) банку, а відповідно і його фінансовий результат. Банк самостійно визначає метод формування доходів (витрат) звітного періоду при їх списанні зі статей майбутніх періодів, а саме: метод прямолінійного списання; метод пропорційного списання, відповідно до обсягу виконаних банком робіт (послуг) протягом періоду, вибраного обліковою політикою за встановленими коефіцієнтами; будь-який інший метод, вибраний самостійно банком і зафіксований у його обліковій політиці (до кінця звітного року або одноомomentно, згідно з принципом суттєвості тощо). Одночасно необхідно враховувати і величину здійснюваних списань. Цей чинник має значення, згідно з принципом суттєвості інформації, оскільки банк проводить як абсолютно незначні доходи (витрати) майбутніх періодів, які при своєму відображенні не мають значного впливу на його фінансовий результат, так і досить суттєві. Таким чином, на розробників облікової політики покладається завдання щодо визначення розміру граничних сум, за якими доходи (витрати) майбутніх періодів належать до доходів (витрат) поточних звітних періодів. І якщо з доходами ситуація простіша – обмеження розміру граничних сум може бути мінімальним або не обмежуватися взагалі, оскільки банку нецікаво переплачувати податки, то з віднесенням витрат за сумою граничних величин на витрати звітного періоду – набагато складніша. Щоб уникнути непорозумінь з фіскальними органами, цю граничну величину необхідно чітко визначати обліковою політикою банку. Крім того, спосіб встановлення граничних величин може використо-

уватися і для обмеження певних витрат банку звітних періодів. Так, у випадку перевищення одноразових витрат величини встановлених банком коефіцієнтів (наприклад 20 %) облікова політика може регламентувати порядок обов'язкового віднесення їх на витрати майбутніх періодів. Варто наголосити, що облікова політика повинна забезпечувати неприпустимість накопичення сум доходів (витрат) майбутніх періодів та своєчасність їх перенесення на поточні звітні періоди.

Отже є підстави зробити декілька висновків. Забезпеченням облікової політики банку щодо доходів і витрат є правильно проведена класифікація, своєчасне і планомірне формування та вибір методів нарахування доходів і витрат. Проте значення облікової політики щодо цього ще не досить вивчене, про що свідчить аналіз результатів фінансової діяльності деяких банківських установ. Так, банки занижують значення облікової політики щодо управління їх доходами (витратами), порушуючи правила обліку доходів (витрат) задля миттєвої вигоди, прикрашаючи поточні показники балансу (наприклад, порушують метод нарахування та визнання їх сумнівними, несвоєчасно формують резерви тощо). Оскільки облікова політика формування доходів (витрат) банку має прямий вплив на якість його капіталу, на нашу думку, вивчення цього має велике значення для всіх користувачів інформації про банк. Можна зробити висновок, що доходи (витрати) банку необхідно визнавати, поєднуючи всі визначені принципи обліку. Одночасно з тим доходи визнаються за принципом мінімізації (обережного визнання), а витрати – за принципом максимального визнання. Таке правило сприяє максимальному страхуванню ризику банку при формуванні як його фінансового результату, так і його капіталу.

Є доцільним в обліковій політиці банку відобразити приблизний перелік доходів (витрат), які треба вважати доходами (витратами) майбутніх періодів.

Література

1. Бушуєва І. Банківський контролінг // Вісник НБУ. – № 1. – 2004. – С. 34.
2. Міхельс Володимир, Бондар Валерій Економічні методи рекомендаційного управління // Банківська справа. – № 1. – 2005.
3. Міщенко С.М. Облікова політика в системі управління банком // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2003. – № 4. – С. 48-52.
4. Міщенко С.М. Облікова політика переоцінок і застосування методу зменшення корисності при оцінці деяких видів активів //

Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 183: В 3 т. – Том I. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – С. 59-71.

5. Набок Руслан Управлінська модель обліку // Вісник НБУ № 3/2003.

6. Нападівська Л.В. Управлінський облік: Монографія. – Дніпропетровськ, 2000. – 450 с.

7. Шлапак В., Довгань Т. Стратегічне управління та реінженіринг у банках України // Вісник НБУ № 11, 2004.

8. Чумак Роман Запровадження системи управлінського обліку // Вісник НБУ. – № 7. – 2002. – С. 60.